

**Reforme mirovinskog sustava
u Središnjoj i Istocnoj Europi:
Izvješće o restrukturiranju nacionalnih mirovinskih
sustava u odabranim zemljama**

Autori:
Elaine Fultz
Markus Ruck

Medunarodna organizacija rada

Središnja i istocna Europa

Sadržaj

Reforme mirovinskog sustava	1
Pregled	3
I KONTEKSTI REFORME	5
II PRISTUPI REFORMI	12
III ZAKLJUČAK	22

Reforma mirovinskih sustava u Središnjoj i Istocnoj Europi: Izvešće o restrukturiranju nacionalnih mirovinskih sustava u odabranim zemljama

Elaine Fultz i Markus Ruck

Pregled

Ovo je izvješće o napredovanju inicijativa za restrukturiranje nacionalnih mirovinskih sustava koje se odvijaju u odabranim zemljama Središnje i Istocne Europe. Glavni izvor informacija ovdje korištenih jesu dokumenti sa Regionalne konferencije o mirovinskim sustavima koja se održala u Pragu, u travnju 2000. godine, pod zajedničkim sponzorstvom češkog Ministarstva rada i socijalne politike i Međunarodne organizacije rada. Cilj organiziranja ove konferencije je poticanje razmjene informacija među stručnjacima za mirovinske sustave iz devet zemalja: Hrvatske, Estonije, Mađarske, Latvije, Litvanije, Poljske, Slovačke Republike i Slovenije, kao i iz Češke Republike. Proljeće 2000. godine je bilo pogodno vrijeme za ovakvu razmjenu pošto su zemlje Središnje i Istocne Europe odabrale različite pristupe restrukturiranju mirovinskog sustava, i različitu brzinu odvijanja reforme, što je situacija koja omogućuje onima koji se nalaze u ranijim fazama da iskoriste iskustva drugih, koji su odmakli dalje u određenom pravcu. Iz te perspektive, najnovija dešavanja u Mađarskoj i Poljskoj su bila od velikog interesa za sudionike Konferencije, pošto su obje ove zemlje trenutacno u procesu provođenja takozvanih radikalnih reformi, koje djelomice zamjenjuju javne mirovinske sustave obvezatnim sustavima individualnih štednih racuna kojima se upravlja na komercijalnoj osnovi. Odražavajući taj interes, ovaj se dokument uglavnom bavi iskustvima ovih dvaju zemalja.

Analiza se sastoji iz tri dijela. Prvi dio opisuje pozadinu, prikazujući mirovinske sustave koje su vlade zemalja Središnje i Istocne Europe naslijedile iz socijalističkog vremena, učinak tranzicije na mirovine i njihovo financiranje, i očekivanu ulogu promijenjene demografije na koštanje sustava u narednim decenijama. Drugi dio opisuje reforme pokrenute u cijeloj regiji tijekom 1990-tih. One se razmatraju u dvije široke kategorije, restrukturiranje javnih sustava i privatizaciju, i identificirani su rani šabloni. Treci dio nudi zaključke i predlaže mjere koje bi mogle ojacati razmatranja o reformi. Pošto je reforma mirovinskog sustava po svojoj prirodi dugoročan pothvat, zaključci su formulirani uvjetno, uz priznavanje mogućnosti da snage koje još nisu očigledne mogu oblikovati konačni ishod. Iskazani stavovi su mišljenja autora, i ne moraju odražavati mišljenja ucesnika na konferenciji, niti su službeni stav MOR-a.

Opcenito, analiza pokazuje da:

- Troškovi prijelaza sa kontinualnog financiranja (pay-as-you-go ili PAYG) na pred-financiranje mirovina se pokazuju većim od očekivanih i u Mađarskoj i u Poljskoj, prvenstveno zbog većeg od očekivanog broja djelatnika koji se odlučuju za privatne mirovine. U rangu od 0.5 – 2.0 procenata bruto nacionalnog proizvoda, ovi troškovi prijelaza predstavljaju teško fiskalno opterećenje. U Mađarskoj, njihova razina koja je veća od očekivane bila je bitan čimbenik u vladini odluci da se odrekne planiranog povećanja dijela prihoda sustava namijenjenih za novi, privatni dio, što može potaknuti pozivanje na zakonske garancije razina privatnih mirovina u narednim godinama, što će dodatno povećati troškove reforme.
- Politicko i gospodarstveno okruženje u kojem se provodi reforma mirovinskog sustava su eksplozivna u većini zemalja Središnje i Istocne Europe, što je posljedica malih i skoro uspostavljenih financijskih tržišta i cestih promjena vlade. Ono prvo navodi rukovoditelje privatnih fondova da ulažu visoke razine štednje djelatnika u državne, nasuprot privatnih,

vrijednosnih papira (dionica), dok ono drugo dovodi do revizija politike reforme na pola puta. Ovaj nedostatak kontinuiteta je najproblematicniji u odnosu na radikalnu reformu koja se mora uspostaviti tijekom nekoliko godina.

- Ključna pitanja vezana za strukturu isplata privatnih mirovina su još uvijek neriješena i u Mađarskoj i u Poljskoj. Ove nesigurnosti su ostavile sadašnje djelatnike u obje zemlje bez spoznaja koje su neophodne da se donese odluka na temelju dovoljno informacija o tome da li se uključiti u novu, privatnu dodatnu shemu ili ne. Pored toga, neizvjesnost otežava pristup reformi u smislu ključnih kriterija mirovinske sigurnosti.
- Raznolikost reformatorskih mjera koje se provode u regiji je sve veća. Dok nekoliko zemalja planiraju radikalne reforme u istom pravcu kao Mađarska i Poljska, druge, npr. Češka Republika, Estonija i Slovenija restrukturiraju svoj javni PAYG sustav bez uspostavljanja obvezatnog privatnog stupa. Ključna stvar koju vlade koje su usvojile ovaj drugi pristup trebaju razmotriti je fiskalni teret visokih troškova tranzicije na novi sustav.
- Socijalni dijalog o mirovinskim reformama je u većini zemalja Središnje i Istočne Europe dosta ograničen, i nije uvijek postignut tripartitni konsenzus. Ovo je dijelom posljedica nepostojanja tradicije takvog dijaloga, činjenice da neke vlade ne priznaju potrebu za njim, i ograničenosti iskustva djelatnika i poslodavaca u izvršavanju njihovih uloga. Stupanj konsenzusa postignutog u Poljskoj zorno pokazuje da potpora socijalnih partnera može pomoći pružanju stabilnog okruženja za reformu legislative, zadržavajući je na pravcu usprkos promjenama u vladi.

I KONTEKST REFORME

Opcije mirovinske reforme koje se otvaraju zemljama Središnje i Istocne Europe su oblikovane karakteristikama mirovinskih sustava koje su te zemlje naslijedile, ucinku gospodarstvenih i politickih promjena na ove sustave tijekom ranih godina tranzicije, i vjerojatni utjecaj demografskih dešavanja u narednim godinama. Ovaj dio daje konteksta za analizu poduzetih reformi ispitujući ove cimbenike.

A. Mirovinski sustavi prije tranzicije

Dio naslijeda iz socijalisticke ere u zemljama Središnje i Istocne Europe je i uloga države u pružanju mirovinskog prihoda: mirovine su bile značajna obveza vlade, i gotovo da i nisu postojali nikakvi privatni aranžmani. Mirovine su se financirale kontinualnim (PAYG) sustavom, prebacivanjem sredstava iz državnih poduzeca na proračun socijalne skrbi u okviru državnog proračuna¹. Neposredni doprinosi od djelatnika su bili rijetki i, kad su i postojali, obično su bili tek simbolični. Mirovine za različite kategorije (starosna, invalidska, obiteljska) su financirane iz istog proračuna odnosno istih sredstava. Transparentnost prikupljanja i raspodjele sredstava je bila niska.

Dob umirovljenja u zemljama Središnje i Istocne Europe je bila nešto niža nego u OECD zemljama, što je prikazano na Tabeli 1. U mnogim zemljama Središnje i Istocne Europe, muškarci su mogli otići u mirovinu sa 60 godina starosti i 25 godina radnog staža, dok su žene često mogle ići u mirovinu sa 55 godina, ili, u nekim zemljama, u dobi određenoj brojem djece koju su podigle.² Također, postojalo je i više mogućnosti za prijevremenu mirovinu, a u mnogim zemljama su mladi umirovljenici nastavili raditi uz istovremeno primanje mirovina.

Tabela 1: Prosječna dob umirovljenja, 1950 i 1990

	1950	1990
OECD zemlje		
- muškarci	68.5	62.2
- žene	66.0	60.0
Zemlje Središnje i Istocne Europe		
- muškarci	67.6	60.9
- žene	62.5	57.6

Izvor: Latulippe, D., "Efektivna dob umirovljenja u industrijskim zemljama između 1950 i 1990". *Izdanja socijalne skrbi*, Međunarodni ured za rad, papir za diskusiju Br. 2, (Ženeva) 1996.

Generalno, sustavi prije reforme su bili kreirani da izvrše preraspodjelu prihoda, a sveza između doprinosa i iznosa mirovinskih primanja je bila slaba. Mirovine su obično izračunavane kao fiksni procent referentnog prihoda djelatnika za minimalan broj godina, često sa svima jednakom komponentom i/ili maksimalnim iznosom mirovina. Ove karakteristike su davale relativno ravnomjernu strukturu mirovina. Ipak, bilo je puno tzv. privilegija, npr. niža dob umirovljenja i viši iznos mirovina za profesije koje je država poticala. U mnogo zemalja, privilegije su se odobravale ne samo radnicima u riskantnim ili strateški važnim profesijama, nego i cijelim gospodarstvenim granama (npr. rukovodstvu i upravi rudnika, jednako kao i radnicima pod zemljom), i financirane doprinosima

¹ Kao mirovinske sheme u zapadnoj Europi, ove sheme su u početku bile financirane u cjelini: ali su njihove rezerve splasnule tijekom II svjetskog rata, što je dovelo PAYG financiranja u poslijeratnom periodu. Muller, Katharina, "Deset godina poslije: Mirovinska reforma u Središnjoj i Istocnoj Europi i bivšem Sovjetskom Savezu", Frankfurtski institut za međunarodne studije, veljaca 2000. god.

² Heagemeyer, Krzysztof, "Pretvorba socijalne skrbi u Središnjoj i Istocnoj Europi", u Katharina Muler, Andreas Ryll, i Hans-Jurgen Wagener, *Pretvorba socijalne skrbi: Mirovine u Središnjoj i Istocnoj Europi (Heidelberg: Physica-Verlag, 1999), str. 49.*

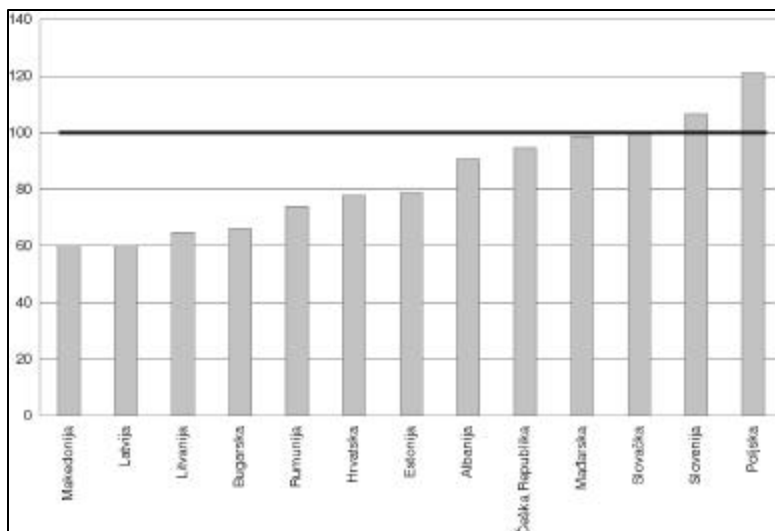
placanim u ime svih djelatnika, što je rezultiralo negativnom preraspodjelom. Prilagodbe iznosa mirovina uglavnom nisu bile dovoljne da u obzir uzmu inflaciju ili nominalni rast placa, što je dovelo do neravnopravnosti starih i novih umirovljenika. Što duže je umirovljenik primao mirovinu, to je njegova mirovina postajala neadekvatnija u odnosu na tekuće troškove života.

Na početku tranzicije, odnos ovisnosti u sustavu je bio oko 30-45 umirovljenika na svakih 100 djelatnika, mada su tu postojale velike razlike od zemlje do zemlje (npr. 27 umirovljenika na 100 djelatnika u Albaniji, i 62 u Ukrajini).³ Mada su ove stope bile visoke u usporedbi sa drugim dijelovima svijeta, troškovi na mirovine izraženi kao procent bruto nacionalnog proizvoda su bili relativno niski, u prosjeku 5.6 procenta za Baltičke zemlje, i 7.6 procenta za CEFTA zemlje u 1989.⁴ Djelomicni uzrok za ovo bi mogao biti i nizak udio placa u bruto nacionalnom proizvodu, koji je sa 30-40 posto bio dosta ispod razine mnogih zapadnoeuropskih zemalja.⁵

B. Ucinak tranzicije

U većini zemalja, tranzicija je dovela do naglog smanjenja proizvodnje i zaposlenosti, gdje je razina proizvodnje pala za 20-50 % ispod razine iz 1989. godine.⁶ Dolazilo je do velikih varijacija u stopi povrata. Vidi sliku 1. CEFTA zemlje su općenito nastavile rasti 1993., i 1997. godine došli na razinu proizvodnje iz razdoblja prije tranzicije.⁷ Njih su slijedile Baltičke zemlje, gdje je rast generalno počeo u drugoj polovici decenije. Rast u Jugoistočnoj Europi, mada se odvija, je bio manje odlucan.

Slika 1: Stvarni GDP 1999. godine (planirani) kao procent GDP iz 1989 (1989 = 100)

Izvor: Phare konsenzus, *Promjene i izbori u socijalnoj skrbi: Iskustva zemalja Središnje i Istocne Europe* (Pantehon, Sveucilište York, 1999), str. 51

³ Palacios, R., M. Rutkowski i X. Yu, *Mirovinska reforma u gospodarstvima u tranziciji* (Washington, Svjetska banka, 1999), str. 105.

⁴ Odnos umirovljenika prema radnicima je 1990. godine u Velikoj Britaniji bio 24 posto, 21 % u Francuskoj, 22 % u Njemačkoj, 18 % u SAD, i 17 % u Japanu. CEFTA zemlje su one koje su potpisale Sporazum o slobodnoj trgovini u Europi, ali zemlje na koje se ovdje misli su Češka Republika, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija (Rumunjska je također postala članicom 1997. godine.) Hagemeyer i Muller (1999), str. 51.

⁵ Ovaj je odnos bio negdje oko 52 % u Francuskoj, a u Njemačkoj i Velikoj Britaniji oko 55 %. Hagemeyer i Muller (1999), str. 51.

⁶ Ipak, potrebno je spomenuti da osnova na kojoj se zasniva ova usporedba, tj. godina 1989., čini tu usporedbu nepouzdanom zbog nedostatka pouzdanih statističkih podataka o bruto nacionalnom proizvodu za razdoblje prije tranzicije.

⁷ Hagemeyer i Muller (1999), str. 35.

Zaposlenost je također naglo opala, što je prikazano u Tabeli 2. Godine 1995., prosječna stopa nezaposlenosti je u CEFTA zemljama i zemljama Jugoistočne Europe bila 12.5.⁸ U zemljama CEFTA-e, procent pada u zaposlenosti je bio veći nego procent pada proizvoda (uz izuzetak Češke Republike), dok je u drugim zemljama pad nezaposlenosti bio manji, što je odražavalo skrivenu nezaposlenost u obliku kraćeg radnog vremena ili neplaćenog odsustva. Mada su mnoge zemlje u tranziciji sada ostvarile dvije do šest godina oporavka proizvodnje, zaposlenost se i dalje smanjuje ili stagnira. U četiri zemlje – Češkoj Republici, Mađarskoj, Poljskoj i Slovačkoj Republici – pet milijuna djelatnika su izgubili radna mjesta 1989. godine.⁹

Tabela 2: Zaposlenost u odabranim zemljama, izražena kao procent razine iz 1989 (1989 = 100)

	1991	1993	1995	1997	1999
Albanija	97.5	72.7	79.0	76.9	76.6
Bosna i Hercegovina	58.1	9.9	10.1	34.4	36.4
Bugarska	81.6	73.8	75.2	72.3	71.2
Hrvatska	88.5	76.5	73.9	73.4	-
Češka Republika	93.6	89.7	92.8	92.4	90.2
Mađarska	86.8	72.1	69.3	69.1	70.3
Poljska	90.1	84.3	86.7	90.8	91.1
Rumunjska	98.5	91.9	86.7	82.4	-
Slovačka	85.9	80.4	80.7	81.5	81.2
Slovenija	88.7	81.3	79.1	78.6	78.7
BJR Makedonija	95.6	86.2	73.9	66.8	65.0
Estonija	96.4	84.5	78.3	77.4	-
Latvija	99.3	85.6	74.3	73.7	74.1
Litvanija	99.7	93.4	86.4	87.7	87.0
Moldavija	99.0	80.7	80.0	78.7	77.7
Ukrajina	98.3	94.1	93.3	88.8	87.7

Izvor: Gospodarstveno povjerenstvo za Europu i Ujedinjene nacije, *Ekonomski pregled Europe* (1999, tom 3), Dodatak, Tabela B.5

Iz gospodarstvene i socijalne perspektive, ovo smanjenje zaposlenosti je imalo višestruki učinak: stvorio je ozbiljne teškoce za pogodene djelatnike, istodobno smanjujući skrivenu nezaposlenost i doprinoseći porastu produktivnosti rada. Međutim, što se tice mirovinskog sustava, učinak je bio uvijek negativan: doprinosi su opali, a povećana je isplata mirovina što je stvorilo sve veći financijski jaz. Broj osoba koji su uplaćivali doprinose u sustav je opao za 30 % u Bugarskoj, 45% u Latviji, i preko 60% u Albaniji, dok su se manje ozbiljni padovi zaposlenosti desili u Češkoj Republici, sedam do osam posto, i Slovačkoj Republici, pet posto.¹⁰ Vidi Sliku 2. Pored toga, mnoga poduzeća nisu vršila redovite uplate doprinosa u ime djelatnika koje su zadržale zbog svojih financijskih poteškoća, što je dovelo do velike akumulacije dugova. Opušteni radnici koji su posao našli u rastućem neformalnom

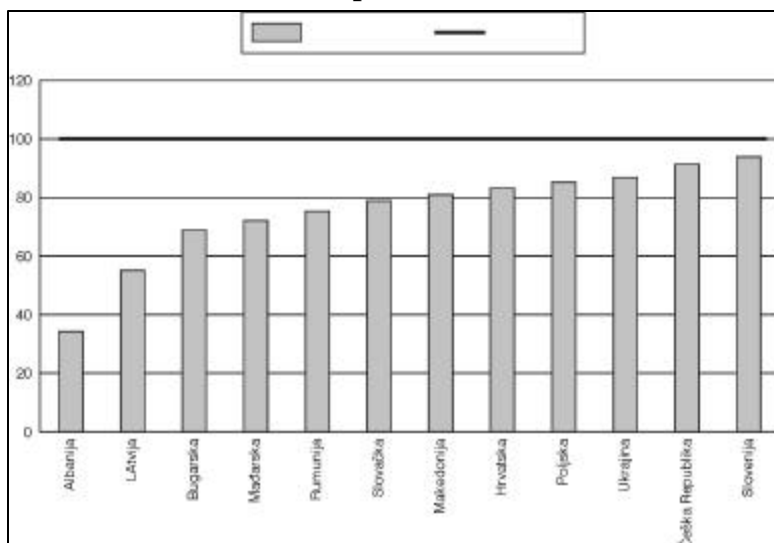
⁸ Hegemejer i Muller (1999), str. 35

⁹ Augusztinovic, Maria: "Mirovinski sustavi i reforme u zemljama u tranziciji" u *Gospodarstveni pregled Europe* (Gospodarstveno povjerenstvo za Europu i Ujedinjene narode, 1999, tom 3) str. 91.

¹⁰ Pad u Albaniji je dodatno naglašen privatizacijom u poljodjelstvu. Ovdje se niska razina naplate pripisivala dijelom slabostima u naplatnom sustavu nakon privatizacije, a dijelom nedostatkom gotovinskog prihoda među malim farmerima.

sektoru u regiji su općenito pali izvan dohvata organa za naplatu socijalnih doprinosa, što je dovelo do smanjenja obuhvata i prihoda u sustav mirovinskog osiguranja. U nekim zemljama, ovakvih je djelatnika sada četvrtina ili više ukupne radne snage: u Litvaniji, udio neregistriranih djelatnika je 22%, a u Albaniji ovaj procent iznosi 28%.¹¹

Slika 2: Obveznici doprinosa izabranih zemalja, kao procent razine od prije 1992. (Indeks: pred-1992 = 100)

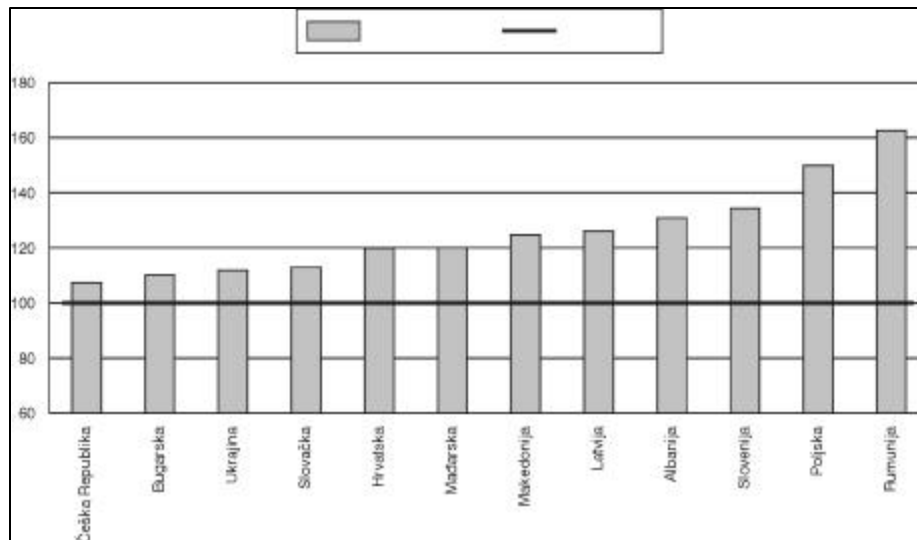

Izvor: Palacios, R., M. Rutkowski, i X. Yu, Mirovinska reforma u gospodarstvima u tranziciji, Svjetska banka, Washington, lipanj 1999. godine

Sa troškovne strane knjige financiranja mirovina, vlade su osiguravale *ad hoc* povećanja da bi kompenzirale inflaciju i smanjivanje subvencija na osnovne robe. Pored toga, mnoge su vlade liberalizirale odredbe o invalidskoj i prijevremenoj mirovini kako bi na taj način umanjili rastuću nezaposlenost. Ovakvo korištenje mirovinskog sustava kao amortizera koji apsorbira rad je bilo zamjena za programe socijalne skrbi i zapošljavanja, koji su još uvijek bili u razvitku u mnogim zemljama. Međutim, ovaj način je bio znatno skuplji od pružanja neposrednih naknada za nezaposlenost i nametnuo je opterećenje financiranju tog sustava koje će ostati puno narednih godina. Najbrži porast opterećenja beneficijama se desio u Rumunjskoj i Poljskoj. Vidi Sliku 3.

¹¹ Za Litvaniju, Phare Konzensus program, *Promjena i izbor u socijalnoj skrbi: Iskustva Središnje i Istocne Europe*. (Pantheon: Sveučilište York, 1999), str. 52. U Albaniji, dužnosnici Instituta socijalne skrbi i Ministarstva rada su izvršili zajednicke inspekcije kompanija koje su išle od vrata do vrata u svibnju i lipnju 2000. godine. Rezultati su pokazali stopu nepoštivanja od 28 posto.

**Slika 3. Procent rasta broja umirovljenika u odabranim zemljama
(Indeks: prije 1992 = 100)**

Izvor: Palacios, R., M. Rutkowski, i X. Yu, Mirovinska reforma u gospodarstvima u tranziciji, Svjetska banka, Washington, lipanj 1999. godine

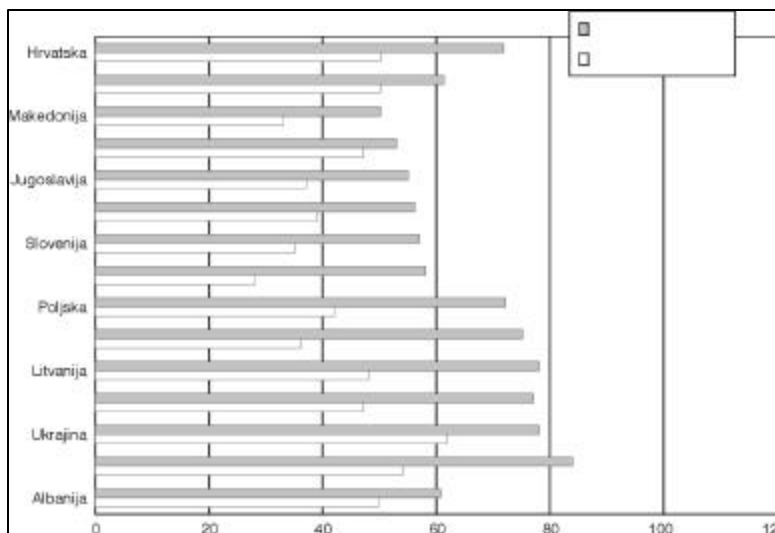
Ovakva kombinacija cimbenika je uzrokovala nagli porast u odnosu ovisnosti od mirovin skog sustava u samo nekoliko godina. Vidi Sliku 4. Albanija, koja je demografski mlada zemlja, sa najnižeg odnosa sada ima najviši. U Latviji i Rumunjskoj došlo je do 100% porasta, dok je porast u Mađarskoj, Litvaniji, Poljskoj i Sloveniji iznosio 50%. Sa povećanjem ispod 10%, Češka Republika se izrazito razlikovala od susjednih zemalja, mada je recesija koja ju je pogodila 1999-2000 možda promijenila njenu poziciju. Ukrajina je također bilježila relativno mali porast, mada su tamo stvarne brojke manje pouzdane, što je posljedica široko raširene prakse upucivanja djelatnika na administrativni dopust, kao i velikog nagomilavanja dugovanja doprinosa.

Cesto se navodi osjetljivost PAYG mirovinskih sustava na demografske Promjene. Ipak, veliki i brzi porast ovdje zabilježen nije uzrokovan promjenama stopa nataliteta ili mortaliteta, nego promjenama na tržištu rada. S tim u vezi, Augustinovic bilježi:

Najvažnija poruka ove price... je da u promijenjenom gospodarstvenom okružju, ovisnost o sustavu može biti mnogo jace pogodena mogućnostima zaposlenja nego čistim demografskim trendovima. Ne mora doći do velike promjene u proizvodima. Umjesto toga, kritični cimbenici mogu biti promjene u općenitijim modelima zapošljavanja, što može dovesti do pada broja redovnih, tradicionalnih obveznika doprinosa. Čini se da je budućnost mirovinskog sustava u rukama tržišta rada. Sadašnja situacija u zemljama u tranziciji može postati testni poligon za ranije nezabilježeno i štetno međusobno udaljšavanje ovisnosti o sustavu i demografskoj ovisnosti.¹²

¹² Augustinovic (1999), str. 96

Slika 4: Umirovljenici izraženi kao procent djelatnika u odabranim zemljama Središnje i Istocne Europe u dvije godine

Izvor: Palacios, R., M. Rutkowski, i X. Yu, *Mirovinska reforma u gospodarstvima u tranziciji*, Svjetska banka, Washington, lipanj 1999. godine

C. Demografske projekcije

Mada se još nisu počele osjecati demografske promjene u većini zemalja, projekcije pokazuju da će doći do značajnog porasta troškova za mirovinu u budućnosti. Kao što se može vidjeti iz Tabele 3, Istocna Europa je u prosjeku “mlada”, prema europskim standardima.¹³ Danas stara populacija u tim zemljama (ovdje definirana kao osobe starije od 65 godina) čini tek malo više od 12 procenata stanovništva, dok u sjevernoj, južnoj i zapadnoj Europi ova skupina čini mnogo veći udio stanovništva. Očekivani životni vijek je također mnogo niži u Istocnoj Europi, sa 68.9 godina prema 76.5 godina u zapadnoj Europi. Kraci životni vijek, mada nije pozitivan sa stanovišta pojedinaca koji žive u tim zemljama, smanjuje demografsku stopu ovisnosti u usporedbi sa drugim dijelovima Europe.

Tabela 3: Najvažniji demografski pokazatelji u Europi, po geografskim regijama, 1990-1995

	Istocna	Sjeverna	Južna	Zapadna
Cista stopa nataliteta (na tisuću)	11.5	13.5	10.8	11.5
Cista stopa mortaliteta (na tisuću)	12.2	11.3	9.5	10.6
Očekivani životni vijek (pri rođenju)				
muškarci	63.8	72.7	73.0	73.0
žene	74.1	78.7	79.3	79.7
oba spola	68.9	75.7	76.2	76.5
Stanovništvo po dobnim skupinama (%)				
0-14	21.0	19.7	17.3	17.6
15-64	66.7	65.2	68.2	67.1
65 +	12.3	15.2	14.5	14.9

Izvor: Auguszstinovics, *Ekonomsko ispitivanje Europe* (1999), str. 90

¹³ Ove usporedbe se odnose više na geografske regije nego na geo-političke skupine.

Ovi promjenjivi geografski prosjeci također skrivaju značajne razlike u dobnim strukturama stanovništva pojedinih zemalja. Kako je prikazano u Tabeli 4, Albanija se značajno razlikuje od svojih susjeda po tome što je “najmlada” zemlja u Europi. Više od 40% stanovništva Albanije je starosti ispod 20 godina, a samo nešto malo više od devet procenata je staro 60 godina i više. Udio stanovništva ispod 20 godina u Rumunjskoj, BJR Makedoniji i Slovačkoj Republici je oko 30 posto, dok je u ostalim zemljama na razini od oko 25 posto.

Proces starenja je na horizontu gotovo svih zemalja, kako je prikazano i u Tabeli 4 i u Tabeli 5.¹⁴ U narednih 20 godina, udio starih će se u mnogim zemljama povećati za trećinu, dok će se broj mladog stanovništva značajno smanjiti. Isto kako se sadašnje dobne strukture međusobno razlikuju, predviđa se da će starenje uslijediti razlicitom brzinom: u BJR Makedoniji, koja je sada “mlada” zemlja, broj starih će se povećati za više od 70 posto, od otprilike 13 posto na 23 posto stanovništva u samo 20 godina. Dok se za stanovništvo drugih zemalja očekuje da će stariti sporijim tempom, samo za Albaniju se očekuje da će i dalje imati nizak udio starih osoba u naredne dvije ili više decenija.

Kako će se ove projicirane stope demografske ovisnosti iskazati u stvarnim stopama ovisnosti o nacionalnim mirovinskim sustavima ovisit će najviše od gospodarstvenih cimbenika i cimbenika tržišta rada, kao što su mogućnosti za zapošljavanje i uvjeti rada, kao i političke odluke koje se odnose na iznos mirovina koje se osiguravaju, kriterijima za umirovljenje i dob umirovljenja. Ipak, uzimajući u obzir visoke stope ovisnosti o sustavu koje se trenutno bilježe, čini se da će proces starenja biti veliki izazov za većinu zemalja.

Detaljnije i dugoročnije demografske projekcije se mogu naći u Dodacima A i B.

Tabela 4: Udio mladih, radno aktivnih, i starih prema ukupnom broju stanovnika (procenti)

	1998			2020		
	- 19	20-59	60+	- 19	20-59	60+
Albanija	42	49	9	32	55	12
Bugarska	26	53	21	14	58	28
Ceška Republika	25	57	18	19	54	27
Estonija	27	54	19	18	56	25
Madarska	26	55	19	NA	NA	NA
Latvija	26	54	20	18	57	25
Litvanija	28	54	18	23	55	21
BJR Makedonija	33	54	13	23	54	23
Poljska	30	54	16	25	53	22
Rumunjska	31	52	16	NA	NA	NA
Slovenija	24	57	18	22	52	26
Slovačka Republika	30	55	15	19	58	22

Izvor: Phare konczynus (1998), str. 63

¹⁴ Dugoročna predviđanja koja uključuju ovisnost starih po dobnim skupinama su dana u Dodacima B i C.

Tabela 5: Broj starog stanovništvo (60 godina i više) izražen kao procent nacionalne populacije

Zemlja	1998	2020
Albanija	19	22
Bugarska	39	47
Ceška Republika	32	50
Estonija	40	45
Madarska	35	NA
Latvija	37	44
Litvanija	33	39
BJR Makedonija	25	42
Poljska	30	43
Rumunjska	31	NA
Slovenija	32	49
Slovacka Republika	38	38

Izvor: Phare konczynus (1999), str. 63

II PRISTUPI REFORMI

Sredinom i krajem 1990-tih, većina zemalja Središnje i Istočne Europe je pokrenula velike reforme mirovinskog sustava; ali brzina odlučivanja i realizacije se bitno razlikovala od zemlje do zemlje. U nekim zemljama, usvojeni su zakoni i sada se radi na njihovoj primjeni (npr. Mađarska, Poljska i Latvija), dok se u drugim još odvija debata (npr. Slovačka, Ukrajina). Reforme imaju za cilj ne samo smanjenje odnosa ovisnosti o sustavu, nego vršenje prilagodbe nekih od pred-tranzicijskih karakteristika novim gospodarstvenim i političkim uvjetima. U svim slučajevima, namjera je da se ostvari otklon od univerzalne politike preraspodjele prema sustavu u kojemu je iznos mirovine individualiziran i bolje povezan sa zaradom. U mnogim zemljama, reforma također povlači i veće oslanjanje na privatni sektor kada se radi o osiguranju mirovina. Rezultat toga je rastuća diferencijacija i unutar zemalja, i među zemljama, u stupnju pružene skrbi. Tabela 6. prikazuje napredovanje mirovinske reforme u odabranim zemljama Središnje i Istočne Europe:

Tabela 6: Status reforme mirovinskog sustava u odabranim zemljama Središnje i Istočne Europe

Zemlja	Glavna prva razina reforme (obvezatna)			Uvođenje druge obvezatne razine			Dodatni dragovoljni aranžmani		
	U pripremi	Usvojeno	Stupilo na snagu	U pripremi	Usvojeno	Stupilo na snagu	U pripremi	Usvojeno	Stupilo na snagu
Albanija			X						X
Bugarska			X			X			X
Hrvatska			X			X odgodena*			X
Ceška Republika			X						X
Estonija			X		povuceno*				X
Mađarska			X			X			X
Latvija			X			X			X
Litvanija			X	X					X
BJR Makedonija			X			X			X
Poljska			X						X
Rumunjska			X		X	X			X
Slovačka Republika		X		X			X		X
Slovenija			X			Odbijena			X
Ukrajina		X			X odgodena*			X	

* Primjenu zakona u Hrvatskoj odgodila je nova vlada dok se ne poboljša gospodarstvena situacija. Ukrajinski prijedlog poziva na implementaciju tek nakon što se postignu određene gospodarstvene i političke pretpostavke. Estonska vlada je povukla prijedlog za obvezatnu razinu, navodeći zabrinutost zbog visokih troškova tranzicije na novi sustav.

Izvor: Phare konzenz (1999), str. 55, *Pensions International* (izdanje 2000), i ažuriranje informacija od sudionika Konferencije.

Iz perspektive kronoloških dešavanja, najranije promjene su izuzele socijalnu skrb iz državnog proračuna i osigurale posebno financiranje odnosno računovodstvo za različite vrste beneficija. Sve zemlje sada imaju mirovinski proračun, račun ili fond koji je odvojen od državnog proračuna ili izdvojen unutar njega. Pored toga, nekoliko zemalja, među kojima su Mađarska i Češka Republika, poduzele su rane radnje na uspostavi dragovoljnih dopunskih mirovinskih shema. Njihova je namjera bila da potaknu oslanjanje na vlastite snage u starim godinama, kao i da pruže dugoročni investicijski kapital. Opcenito, čini se da je broj osoba koje su se uključile u ove sheme manji od izvorno očekivanog, i, u pojedinim slučajevima, privukao je dosta nisku razinu štednje članova.¹⁵

¹⁵ U Mađarskoj, dragovoljne privatne sheme imaju oko jedan milijun članova, od ekonomskog stanovništva koje broji četiri milijuna i aktivne radne snage od 3.7 milijuna. U Češkoj Republici, oko 40 procenata djelatnika je sudjelovalo 1999.

Ostale reformske mjere pripadaju u dvije široke kategorije: prilagodbe osnovnih parametara postojećih javnih shema, i uspostava novih privatnih aranžmana za osiguranje mirovine. Prakticno sve zemlje su odabrale ovaj prvi pristup, odnosno restrukturiranje javne sheme. Reforme koje su pokrenute uključuju povećanje dobi umirovljenja u zemlji, smanjenje preraspodjele i stopa zamjene place u formulama za izračunavanje iznosa mirovine, oduzimanje mirovine privilegiranim kategorijama djelatnika ili osiguravajući odvojen izvor za njihovo financiranje, i jačajući procedure naplate doprinosa. Povećanje dobi umirovljenja je prokazano u Tabeli 7. Kao što se može vidjeti, povećanja su usvojile mnoge zemlje, i to u veličini od dvije do tri godine za muškarce i tri do šest godina za žene. Vecina novih zakona su nastali kao posljedica političkog kompromisa, gdje su izvorno predlagana veća povećanja, koja su naknadno smanjena u procesu pregovora sa sindikatima i, u nekim slučajevima, sa poslodavcima. U nekoliko zemalja (npr. Poljska i Slovenija), izjednačenje dobi umirovljenja između muškaraca i žena je prvo bilo predloženo, pa kasnije odbijeno, u korist nastavka razlikovanja po spolu. U nekim zemljama, razmatra se drugi krug povećanja (npr. Češkoj Republici) ili je već usvojen (npr. Latvija) kao način rješavanja problema starenja stanovništva.

Pojedine zemlje su usvojile različite pristupe revidiranju formula koje se koriste za izračunavanje iznosa mirovina. Latvija i Poljska su zamijenile tradicionalni sustav određenih beneficija takozvanim nominalno definiranim sustavima doprinosa, u kojemu se iznos mirovine određuje u vrijeme umirovljenja na osnovu doprinosa koje je djelatnik plaćao tijekom svoga radnog vijeka, i procjene prosječnog životnog vijeka starosne skupine kojoj ta osoba pripada u standardnoj dobi umirovljenja.¹⁶ Slovenija je, nasuprot tome, zadržala sustav definiranih beneficija, ali sa manjim stopama nakupljanja mirovine za svaku godinu rada (smanjenje sa 2.0 na 1.5 procenata prosječne place za svaku godinu) i koristila veći broj godina za izračunavanje prosječnih mirovina, čime je ojačala odnos između zarade tijekom života djelatnika i nje gove/njene mirovine. Revizije u formulama za izračunavanje mirovina koje su nasliedene tranzicijom su još u fazi razmatranja u nekim zemljama, npr. Češkoj Republici, Republici Slovačkoj i Ukrajini.

Radnje na smanjenju mirovinskih privilegija su također neravnomjerne u regiji. Neke su zemlje eliminirale ovakve privilegije, ili osigurale za njih poseban izvor financiranja (npr. Češka Republika, Latvija, Litvanija, Slovenija), dok je u nekim drugim zemljama ovo pitanje ostalo na dnevnom redu nacionalne politike (npr. Poljska, Slovačka Republika i Ukrajina).¹⁷

Neke zemlje Središnje i Istočne Europe nastoje popraviti naplatu doprinosa preko takozvanog sustava ravnomjerne naplate. Ovdje postoji jedinstvena agencija za naplatu koja prikuplja doprinose namijenjene financiranju nekoliko shema socijalnog osiguranja (npr. mirovina, zdravstva, nezaposlenosti, bolesti, povrede na radu), a također može naplaćivati i poreze na prihod. Ovakav pristup pruža prednosti ekonomije obima, i daje agenciji za njegovo provođenje pristup informacijama o poduzecima iz više vladinih izvora. Mada održava obećanje poboljšanja naplate u formalnom sektoru, ovakav pristup je manje učinkovit kada se radi o samo-zaposlenim radnicima i radnicima u neformalnom sektoru. Sustav ujedinjenih doprinosa se razvija u Latviji, Litvaniji i Poljskoj; postoje prijedlozi koji se aktivno razmatraju da se uvedu i u Slovačkoj Republici i u Ukrajini.¹⁸

godine. Međutim, stope doprinosa su bile niske, u prosjeku samo 2.5 procenata bruto prihoda, a visoki procent ove štednje je povučen u relativno kratkom vremenskom razdoblju.

¹⁶ Doprimosi uključuju i uračunatu kamatu koja je zasnovana na indeksu koji je vezan za rast prosječnih plaća.

¹⁷ U Slovačkoj Republici, preference su eliminirane sredinom 1990-tih, ali se svake godine pružaju pod prijetnjom štrajkova. U Poljskoj, vlada je u procesu uspostavljanja "prijelaznih" mirovina za one koji su ranije imali privilegije u trenutacno aktivnoj radnoj snazi.

¹⁸ Poljska ima ujedinjene doprinose za beneficije socijalne skrbi i zdravstva, ali ne i poreznih prihoda.

Tabela 7: Dob umirovljenja u odabranim zemljama

Zemlja	Sadašnji zakon	Muškarci	Žene
Albanija	1995	60 sa 35 godina staža; djelomicna mirovina sa 20-35 godina	55 sa 35 godina staža; 50 sa 30 godina staža i dvoje djece; djelomicna mirovina sa 20-35 godina
Hrvatska	1998	Povecanje na 65 sa 15 godina staža do 2007. Očekuje se povecanje mirovine na dob od 65 godina i 35 godina staža	Povecanje na 60 sa 15 godina staža do 2007. Očekuje se povecanje mirovine na dob od 55 godina i 30 godina staža
Ceška Republika	1995	Povecanje sa 60 na 62 sa 25 godina staža, po stopi od 2 mjeseca godišnje između 1996 i 2006.	53-57, u zavisnosti od broja djece, sa povecanjem na 57.61 po stopi od cetiri mjeseca godišnje od 1996 do 2007
Estonija	1998 (stupio na snagu 2000)	62.5, sa povecanjem na 63 u 2001	57.5, sa povecanjem na 63 do 2016.
Madarska	1997	62	57, sa povecanjem na 62 u 2009
Latvija	2000	Povecanje sa 60 na 62, sa povecanjem po šest mjeseci godišnje.	Povecanje sa 57 na 62 sa rastom od šest mjeseci godišnje
Litvanija	1994	61, sa rastom od 2 mjeseca godišnje do dobi od 62.5 godine u 2009.	57, povecanje u koracima od 4 mjeseca godišnje do 60 godina do 2009
BJR Makedonija	2000	Bit ce 64 (31/12/01) sa 15 godina staža. Period tranzicije do 2005, u kojemu ce radnici moci otici u mirovinu sa 35 godina staža (bez zadovoljavanja uvjeta minimalne starosti) ako je to za njih povoljnije.	Bit ce 62 (31/12/01) sa 15 godina staža. Period tranzicije do 2005, u kojemu ce radnici moci otici u mirovinu sa 30 godina staža (bez zadovoljavanja uvjeta minimalne starosti) ako je to za njih povoljnije.
Poljska	1998	65 sa 25 godina staža. Prijevremena mirovina se ukida.	60 sa 20 godina staža. Prijevremena mirovina se ukida.
Rumunjska	2000	Povecanje sa 62 (gdje je prijevremena mirovina sa 60 god.) na 65 do 2013.	Povecanje sa 57 godina (rano umirovljenje u dobi od 55) na 60 godina do 2013
Slovačka Rep.	1988	Normalna dob umirovljenja je 60 godina: za odabrane profesije, 55-58, sa 25 godina radnog staža.	Normalna dob umirovljenja je 53-56, zavisno od broja podignute djece, sa 25 godina staža.
Slovenija	2000	Povecanje sa 61 na 63 za punu mirovinu sa 40 godina radnog staža, uz minimalnu dob za odlazak u mirovinu od 58 godina.	Povecanje sa 53 – 58 na 58-61 za punu mirovinu, sa 38 godina radnog staža, minimalnom dobi umirovljenja od 58 godina

Izvor: *Socijalna skrb u svijetu* (Administracija socijalne skrbi Sjedinjenih Država, 1999), Medunarodno udruženje socijalne sigurnosti, *Baza podataka – socijalna skrb širom svijeta* ("<http://www.issa.int>"), Koncenus Phare (1999), str 33-8; i ažuriranje i informacija od strane ucesnika na konferenciji.

Druga kategorija reformi, novi privatni mirovinski aranžmani, se razlikuju od pristupa privatizaciji usvojenog u nekim zemljama Latinske Amerike gdje su javne sheme zamijenjene u cjelosti. Ovdje je cilj u mnogim zemljama bio da strukturiraju mješovite mirovinske sustave u kojima ce buduci umirovljenici primati mirovine iz dva izvora, javne sheme i drugog obvezatog dijela koji je sacinjen od individualnih štednih racuna kojima se upravlja na komercijalnoj osnovi. Ovakvim se nacinom izbjegava nakupljanje rizika i preraspodjele prihoda u odnosu na štednju uloženu u drugu razinu, dajuci radnicima jednostavan povrat vlastitih doprinosa, uvećan za zaradu na investiciju i umanjen za administrativne troškove. Radnicima se obicno daje mogucnost izbora poduzeca koja ce upravljati njihovim mirovinama i pravo da povremeno prebacuju salda sa jednog poduzeca na drugo. Na ovaj nacin se prakticki mijenja uloga vlade sa nekog tko pruža beneficije, ka ulozu regulatora prema privatnim poduzecima koje cine drugu razinu. Obvezatne sheme druge razine su pokrenute u Madarskoj 1998 i u Poljskoj 1999. Kako je prikazano u Tabeli 6., još nekoliko zemalja planira ovakve reforme ili o njima razmišlja.

1. *Tranzicijski troškovi prijela za na mješovitu mirovinsku shemu su veći od projiciranih u Madarskoj i Poljskoj, zbog neočekivano jake prednosti koju radnici daju privatnim mirovinama.* Troškovi tranzicije sa PAYG na mješoviti mirovinski sustav se pojavljuju pošto se moraju izgraditi pričuve za novu, prethodno-financiranu razinu, uz istodobni nastavak isplate postojećih obveza iz PAYG sustava. U zemljama Središnje i Istočne Europe, ovo gomilanje sredstava donosi i specifične probleme, pošto većina zemalja funkcionira u situaciji ograničenja koji zabranjuje porast doprinosa. Ovo ograničenje proizlazi iz sadašnjih stopa, koje su visoke u usporedbi sa drugim dijelovima svijeta (vidi Tabelu 8).¹⁹ Vlade koje nastoje ostvariti konkurentnost na međunarodnoj razini su izložene pritisku da smanje ove stope, ili da ih barem stabiliziraju, a troškove tranzicije pokriju na drugi način.

Tabela 8: Stope koje plaćaju radnici i poslodavci u odabranim zemljama, 1999* i 2000* (procent osiguranih plaća)

Zemlja	Poslodavci	Radnici
Albanija*	26.0	10.00
Bugarska*	34.70	1.00
Hrvatska*	8.75	10.75
Ceška Republika **	19.50	6.50
Estonija**	20.00	
Madarska**	22.00	8.00 ¹
Latvija*	23.58	9.00
Litvanija **	22.50	2.50
FYR Makedonija*	20.00	
Poljska**	16.26	16.26
Rumunjska*	23.00 ²	5.00 ³
Slovenija *	15.50 ⁴	8.85 prosj ⁵
Slovačka Republika *	21.60	5.90

1. Za djelatnike u mješovitim sustavima, 6 postotaka ide za financiranje privatne razine, a 2 za socijalno osiguranje.

2. 23% za normalne radne uvjete; za teške i vrlo teške radne uvjete, stope doprinosa su 28% odnosno 33% .

3. Za dopunske mirovine.

4. Promjenjive stope doprinosa, u prosjeku oko 15.50% zarade. (Djelatnik plaća cjelokupni iznos, poslodavac naknadauje djelatniku dio doprinosa koji plaća poslodavac.)

5. Promjenjive stope doprinosa, u prosjeku 8.85% plaće.

Napomena: Ove stope nisu potpuno usporedive pošto se u različitim zemljama mogu odnositi na različite platne osnove, a u drugima se primjenjuju na plaće samo do izvjesne gornje granice.

Izvor: Phare koncenzus (1999), str. 49 i SSA (1999), str. 286; za Hrvatsku, pravni fakultet, odjel za socijalni rad, Zagrebacko sveučilište; Češka Republika, Ministarstvo rada i socijalnih poslova; za Estoniju, Ministarstvo za socijalna pitanja; za Madarsku, Institut za ekonomiju Madarske akademije nauka; za Litvaniju, Jedinica za socijalnu politiku (SPU) Litvanije; i za Poljsku, Ministarstvo rada.

Djelujući u okviru ovih ograničenja, vlada Poljske je preusmjerila oko jedne petine prihoda od doprinosa iz javne, PAYG sheme za financiranje nove, privatne razine (7.3 posto od 32.52 posto stope doprinosa svakog člana sheme druge razine). Planira se rješavanje rezultirajućeg deficita u javnoj shemi povećanim pozajmljivanjem, izdavanjem novih obveznica da se prikupe doprinosi usmjereni u novi privatni sustav. U Madarskoj, vlada je također preusmjerila oko jedne petine doprinosa (šest posto od 30 posto stope doprinosa za svakog člana druge razine mirovinskog osiguranja u novo osnovanu drugu razinu). I ovaj iznos će pokriti rezultirajući deficit u javnom sustavu izdajući dodatni dug.²⁰

¹⁹

²⁰ Simonovits, A.: "Novi madarski mirovinski sustav i njegovi problemi" u Katharina Muller, Andreas Ryll i Hans-Jurgen Wagoner, *Transformacija socijalne skrbi: Mirovine u Središnjoj i Istočnoj Europi* (Heidelberg: Physica-Verlag, 1999), str. 220.

Povećanje tranzicijskih troškova u odnosu na ranije projekcije proistjece iz slobode odluciva ja koju su i Madarska i Poljska dali velikim segmentima trenutacne radne snage da li da se pridruže novoj shemi ili ne. U Poljskoj, svi radnici između dobi od 30 i 50 godina, a u Madarskoj, svi trenutno zaposleni su imali mogućnost izbora.²¹ U svakom slučaju, broj onih koji su prešli na mješoviti sustav znatno je prevazišao službene procjene.²² U Poljskoj, vlada je procijenila da bi 50% djelatnika u dobi između 30 i 50 godina prešlo, ali desilo se da ih je prešlo 63%. Kao rezultat toga, vlada je morala povećati državnu subvenciju javnoj shemi za godinu 2000.²³ U Madarskoj, bilo je procijenjeno da će na novi sustav precij 800,000 djelatnika 1998. godine, ali prešlo ih je 1,400,000, a od tada je broj sudionika u privatnim shemama porastao na preko dva milijuna. Uoci ovih događaja, Fideszova vlada je poništila zakon kojim se preusmjeravaju dva dodatna procenta od 31 procenta doprinosa u privatne fondove, ostavljajući tako drugu razinu financiranu sa šest procenata umjesto osam.²⁴ S tim poništenjem, očekivalo se da će sredstva privatnih fondova dostići razinu od 35 procenata bruto nacionalnog proizvoda u narednom stoljeću, nasuprot ranijim projekcijama od 47.6 posto²⁵. Sa bitno smanjenim prihodima alociranim u privatnu štednju, više je vjerojatno da će se pozvati obvezatne garancije za drugu razinu u narednim godinama, što će dodatno povećati troškove reforme.²⁶

2. *Administrativni troškovi privatnih komercijalnih firmi su prevazišli na njih usmjerena sredstva prošle godine, što je doprinijelo financijskim gubicima i pritiscima za konsolidaciju.* Privatizacija mirovina izvršena u drugim dijelovima svijeta (npr. Čile i Velika Britanija) sugerira da će privatno upravljanje biti skupo.²⁷ Ovo je dijelom posljedica smanjene ekonomije obima, što je inherentno višestrukim privatnim firmama, a dijelom potrebe da se radnicima omogući da mijenjaju firme, a dijelom iz troškova reklame koje privatne firme imaju kada se natječu za članstvo. U Madarskoj, operativni troškovi su bili negdje oko 8 procenata prihoda od doprinosa u 1999, ili više nego četiri puta veći od administrativnih troškova za javnu mirovinsku shemu. Ipak, ovi su se prihodi pokazali nedovoljnim, što je iziskivalo od firmi koje su osnovale nove firme za upravljanje mirovinama (banke i osiguravajuća društva) da pružaju povremene, a u nekim slučajevima, i ceste subvencije.²⁸ U Poljskoj, administrativni troškovi su značajno varirali u kratkom razdoblju postojanja privatnih firmi. Sredinom 1999, bili su u razini 13-15 procenata prihoda od doprinosa, ali su pali na 6.5-10 posto kao rezultat napora firmi da privuku više klijenata do isteka roka krajem godine za prijelaz na privatni fond.²⁹

²¹ Izbor sa kojim su radnici bili sućeljeni je u ove dvije zemlje bio razlicit. U Poljskoj, svima koji su bili dobi između 30 i 50 godina imali su izbor da biraju između plasiranja svih svojih buducih doprinosa u novu nominalno definiranu shemu doprinosa ili usmjeravanja dijela sredstava u privatni fond. U Madarskoj, izbor je bio između ostajanja između definirane sheme beneficija uz malo izmijenjenu formulu ili prebacivanjem dijela buducih doprinosa u privatne fondove određenih doprinosa.

²² Intenzitet preferencija djelatnika prema privatnim mirovinama ukorijenjen je u nekoliko cimbenika: široku promidžbenu kampanju privatnih firmi koje traže sebi posao; nade djelatnika da će dobiti veliki povrat na tržištu dionica; njihovu generalnu prijemćivost za nove, privatne i individualizirane aranžmane svih vrsta; i nedostatak povjerenja u javne sheme, što je posljedica niske transparentnosti starog socijalistickog mirovinskog sustava i postojanja asocijacije u glavama mnogih između javne mirovinske sheme i bivše vlade. Primjerice, mnogi radnici u Poljskoj su gledali na ZUS kao na simbol starog sustava. Chlon Agnieszka: "Mirovinska reforma i razdoblje informacija u Poljskoj", u *Pension Reform Primer* Svjetske banke, 2000, str. 23.

²³ Državna subvencija je povećana za 650 milijuna USD (PLN 2.7 milijardi) iznad razine iz 1999. Pored većeg prelaska djelatnika na novi sustav, ovo povećanje je bilo uzrokovano i činjenicom da je trošak 1999. godine bio niži zbog tranzicije.

²⁴ Zakon je pozivao na povećanje na sedam procenata u siječnju 1999. godine i osam procenata u siječnju 2000.

²⁵ Prezentacija Tibora Pamiczkyja, Nadzor nad državnim mirovinskim fondom, na OECD konferenciji o privatnim mirovinama, Prag, 3. travanj 2000.

²⁶ Sadržavajući kompleksnu formulu, obvezatna garancija u suštini navodi da niti jedan djelatnik neće izgubiti više od sedam posto mirovine koju bi zaradili prema javnom sustavu. Simonovits (1999), str. 222.

²⁷ Procjenjuje se da na administrativne troškove odlazi oko 40 procenata doprinosa djelatnika u njihovom životnom vijeku u Velikoj Britaniji, i oko 25% u Južnoj Americi. Quieser, Monika, "Prema individualiziranijem izboru u socijalnoj skrbi?" koji je predstavljen na konferenciji Medunarodnih udruženja socijalne skrbi, Luxembourg, 19-21 svibnja, 1999.

²⁸ Nadzor nad državnim mirovinskim fondom, *Izviješće za treci kvartal*, 1999, str. 16.

²⁹ *Pensions International*, studeni 1999, str. 6

Krajem 1999., sve firme su zabilježile značajne gubitke (PLN 1.6 milijardi, ili 40 milijuna USD). To je prvenstveno bila posljedica visokih promotivnih troškova, provizije agenata, i promidžbe, gdje je za ovo posljednje trošak prešao iznos od 400 milijuna PLN (100 milijuna USD).³⁰

U obje zemlje, potencijal za podjelu visokih operativnih troškova na veliki broj članova dovodi do visoke tržišne koncentracije i poticanja procesa konsolidacije. Od rujna 1999. godine, u Madarskoj je djelovalo 39 obvezatnih privatnih mirovinskih fondova, od kojih je šest imalo 80 procenata svih članova. Regulatori predviđaju da će konsolidacija smanjiti broj firmi za gotovo dvije trećine, na oko deset firmi do 2004. U Poljskoj, u travnju 2001 je bio registriran 21 fond, od čega su tri imali 70 posto tržišta, a sada se odvijaju diskusije o spajanju jednog broja manjih kompanija.³¹

3. *Zakoni o privatizaciji se primjenjuju uz neriješena ključna pitanja glede isplate beneficija.* Madarski i poljski zakoni o privatizaciji sadrže nedovoljno detalja o isplati mirovina, i u njihovoj primjeni, obje su vlade stavile naglasak na pokretanje novog sustava privatnog upravljanja i na njegovo funkcioniranje, što je dodatno odgodilo rješavanje pitanja koja se odnose na beneficije. U Madarskoj, najveća nesigurnost se odnosi na prilagodbe za inflaciju, koje se po zakonu moraju zasnivati na godišnjim promjenama jednakopravno u placama i cijenama. I dok je vlada u položaju da jamci ovakvu skrb zbog svog prava na oporezivanje, nije jasno na koji način to mogu učiniti privatne firme.³² U Poljskoj, neriješena pitanja su šira, i odnose se na: (i) način konvertiranja akumulirane štednje djelatnika u anuitet u vrijeme umirovljenja i s tim povezani troškovi (hoće li postojati više međusobno konkurentnih firmi koje će isplacivati anuitete ili jedna nacionalna firma; (ii) da li će razlicitost očekivanog životnog vijeka muškaraca i žena biti uzeta u obzir kod izračunavanja mirovina (odnosno uniseksne ili spolno-podijeljene životne tabele); i (iii) na koji način će se indeksirati privatne beneficije. Sa neriješenim ovako bitnim pitanjima, radnici kojima je dana mogućnost izbora samo jednom da li da se priključe privatnoj štednoj shemi, nisu imali dovoljno saznanja da donesu pravu odluku. Nedostatak informacija o ovim pitanjima također sprječava procjenu reformi u smislu ključnih kriterija mirovinske sigurnosti.

4. *Privatne firme za upravljanje mirovinskim fondovima mnogo ulažu u javni, a ne u privatni sektor.* Zagovornici privatizacije mirovinske sigurnosti nude kao ključni argument mogućnost djelatnika da dobiju veći povrat na privatne obveznice. Međutim, u Madarskoj i Poljskoj, većina uštedenih privatnih mirovina se ulaže u privatna, nasuprot privatnim, sredstvima. U Poljskoj, 68 procenata radničkih ušteđevina krajem 1999. godine bilo je uloženo u Trezor i NPB obveznice, sa 28 procenata u dionicama. U Madarskoj, tendencija prema javnom ulaganju je izražena: oko 85 procenata fondova je bilo uloženo u vladine obveznice na kraju 1999., i oko devet procenata u obveznice korporacija. Štoviše, velika većina ovih javnih ulaganja je u kratkorocne, a ne u dugorocne obveznice.³³ Posebno niske razine u Madarskoj odražavaju promjenjivost Budimpeštanske burze, gdje je glavni indeks izgubio dvije trećine svoje ranije vrijednosti sa pojavom Ruske krize; i firme za upravljanje mirovinama su smanjile svoju zadržbu privatnog dioničarskog kapitala na pola, sa oko 14 na oko sedam posto investicija. Predviđeno je da će se tržište povratiti početkom 2000., ali to se nije desilo; i mirovinski fondovi su nastavili ulagati sa oprezom.

---

³⁰ *Pensions International*, lipanj 2000., "Profit Scare for Polish COPF Operators so Far" na www.pensionsinternational.co.uk

³¹ *Pensions International*, srpanj 2000., "Očekuje se konsolidacija poljskih fondova", na www.pensionsinternational.co.uk

³² Jedan bi pristup mogao biti da vlada izda obveznice čiji prihod je indeksiran za povećanja inflacije i placa. Nekoliko razvijenih zemalja nude obveznice indeksirane za inflaciju, ali niti jedna do danas nije ponudila indeksiranje za place; Madarska vlada još nije izdala niti jedan oblik vrijednosnog papira.

³³ Konkretno, 54 procenta je bilo uloženo u obveznice koje dospijevaju u manje od jedne godine, i dodatnih 20 procenata u obveznice koje dospijevaju za jednu do dvije godine. Nadzor nad državnim mirovinskim fondom, *Izvišće za treći kvartal 1999*, str. 9.

5. *Ceste promjene vlada zemalja Središnje i Istocne Europe dovode do revizije mirovinske politike na sredini puta.* Promjene vlada su bile održiv fenomen u mnogim zemljama Središnje i Istocne Europe: od 1990, Latvija je imala pet vlada, Litvanija, Slovačka i Slovenija četiri, Estonija, Češka Republika, Mađarska i Poljska su imale po tri, i Hrvatska dvije.³⁴ Učinak ovih promjena na mirovinsku reformu je promjenjiv, i zavisi od faze u kojoj se reforma nalazi. Kada je prijedlog reforme još uvijek u fazi razmatranja, promje na vlade može dovesti do promjene politike ili poništenja; ali kada je zakon već usvojen, vjerojatniji učinak je postupna prilagodba u implementaciji. Prvi model se može vidjeti u Češkoj i Slovačkoj Republici: sadašnja vlada Češke je napustila planove privatizacije prethodnog režima da bi dala prednost reformama postojećeg javnog sustava, a sadašnja vlada Slovačke je napustila plan prethodnog režima da slijedi češki primjer reforme javnog sustava u korist privatizacije. Varijacije drugog modela se mogu vidjeti u Mađarskoj, Hrvatskoj i Latviji. U Mađarskoj, lideri Fideszove vlade su se protivili privatizaciji mirovine kad su bili u manjini, da bi, kad su se vratili na vlast, poništili odredbu koja bi povećala stopu doprinosa koja se usmjerava u novi stup privatne štednje (pod-sekcija 1, gore). U Hrvatskoj, nova vlada je odgodila primjenu zakona o privatizaciji mirovina koji je usvojio Tuđmanov režim, mada je zadnjih mjeseci ubrzala pripreme za njegovu primjenu.³⁵ U Latviji, reforma mirovina iz 1997 je dopunjena amandmanima devet puta, i krajem 1999. je bila dana na nacionalni referendum; ova su dešavanja usporila privatizaciju, ali joj je najnovija vlada dala novi zamah. Zapažajući ovaj fenomen, jedan sudionik Konferencije u Pragu je dao slijedeću napomenu:

Cini se da je u samoj naravi mirovinske reforme da se politika ne može lako promijeniti jednom kada se pokrene. Nakon izvjesne točke, nema povratka. Vlade ne mogu tek tako ukinuti članstvo velike reforme, pa je zato pomalo ključaju. Nova vlada mora dati svoj znak, tako da odjednom "novu novu reformsku politiku".

Poljska predstavlja zapažen izuzetak od ovog pravila: tamo promjena vlade u sred rasprava o reformi (krajem 1998) nije imala značajan utjecaj na restrukturiranje mirovine. Ovo se može pripisati dijelom širokoj potpori reformi od strane javnosti, i, posebno, tripartitnom koncenzusom u korist prijedloga druge i treće razine.³⁶ S obzirom na ovu potporu, stranke su se prešutno dogovorile da ostave mirovinsku reformu na pravcu koji je preuzela i izbjegavale su to pitanje koristiti za svoje kampanje.

Medutim, u mnogim zemljama je socijalni dijalog o mirovinskoj reformi ograničen; i tripartitni koncenzus se ne postiže često. U Mađarskoj, sindikati su bili podijeljeni u odnosu na radikalnu reformu mirovinskog sustava, kao što su bili i domaći stručnjaci. U Sloveniji, koncenzus je postignut tek na parlamentarnoj razini, nakon što je uvjet za obvezatnim privatnim stupom izbrisan iz reformskog zakona. U Hrvatskoj i Makedoniji, radikalni reformski prijedlozi su usvojeni unatoc jakim prosvjedima sindikata, koji se nastavljaju do akcije sabora. Neuspjeh u ostvarivanju koncenzusa se dijelom može pripisati odbijanjima sindikata da smanje beneficije za koje radnici smatraju da su zaslužili i koje su poceli očekivati – što je situacija koja nije karakteristika samo te regije. Ipak, zemlje Središnje i Istocne Europe imaju također i teškoća koje proistječu iz nedostatka tradicije vodenja konsultacija sa socijalnim partnera, iz nepriznavanja potrebe za tim od strane nekih vlada, i od nedostatka iskustva djelatnika i poslodavaca u izvršavanju njihovih uloga. Ove teškoće su dodatno naglašene stavljanjem veće težine na makroekonomske efekte u debatama o mirovinskim reformama u prethodnim godinama – odnosno povećanje stopa nacionalne štednje i razine investicija – promjena koja je zasjenila neka

³⁴ Ekonomska obavještajna jedinica, *Profili zemalja za 2000*, na "<http://www.eiu.com/schedule>". U svrhe ove usporedbe, promjene vlada su se računale samo ako su uslijedile nakon općih izbora, ili su značile promjene političke stranke. Ako se izbroje dodatne promjene unutar vladajuće stranke odnosno koalicije između izbora, broj bi bio još veći. Na primjer, u Litvaniji, ukupan broj promjena vlada je jedanaest (vidi web-stranicu litvanske vlade na "<http://www.lrvk.lt>"), dok je broj promjena koje su se odnosile na promjenu vladajuće stranke odnosno koalicije bio četiri.

³⁵ Sa amandmanima usvojenim u lipnju 2000., drugi, obvezatna razina će se pokrenuti 1. siječnja 2002.

³⁶ Pored agencije koja je strukturirala reforme, ured opunomocnika je imao široku potporu, dijelom zato što nije bio povezan ni sa jednom političkom strankom.

temeljna pitanja socijalne skrbi i imala je tendenciju marginaliziranja uloge socijalnih partnera. Dok je ovo prebacivanje fokusa imalo veći utjecaj na sindikate, također je utjecalo i na udruge poslodavaca u regiji. Slične teškoće postoje i u odnosu na tripartitne odbore mirovinskih shema u nekim zemljama, gdje su predstavnici djelatnika i poslodavaca često nesigurni u svoje uloge, i neupoznati sa nacelima rada shema socijalne sigurnosti. Ovaj nedostatak iskustva se odražava u nezadovoljstvu performansi odbora u nekim zemljama.³⁷

Raznolikost regionalnih reformi sve više raste, a zamah privatizacije u nekim zemljama usporava dok se u drugima poduzimaju novi naponi na restrukturiranju postojećih javnih sustava. Usvajanje radikalnih reformi u Madarskoj i Poljskoj su navele neke promatrače da predvide da će veći dio Središnje i Istočne Europe na kraju slijediti njihov model.³⁸ Kako se vidi iz Tabele 6, nekoliko vlada su naknadno usvojile slične zakone, ili se nalaze u različitim fazama njihovog razmatranja odnosno planiranja. Međutim, ovaj je zamah donekle usporio tijekom 1999. i početkom 2000. U Rumunjskoj, parlament je usvojio zakon o restrukturiranju javne sheme sredinom 2000., ali je raspravljao o privatizaciji mirovine bez postizanja konačne odluke više od godine dana.³⁹ U Ukrajini, vlada je odgovorila na rašireno protivljenje radikalnoj reformi time što je dala amandman na svoj prijedlog dodajući izricite kriterije koji će odgoditi ostvarenje obvezatne druge razine dok se ne poprave gospodarsveni i fiskalni uvjeti.⁴⁰ U Estoniji, vlada je napustila prijedlog da uspostavi obvezatnu privatnu razinu zbog svoje zabrinutosti izazvane velikim troškovima tranzicije. Umjesto toga, ponovno priređuje nacrt zakona koji će uspostaviti alternativnu drugu razinu, uz subvencije iz javne sheme za sudionike.

Osim toga, neke vlade su usvojile strategiju reforme kojom će se restrukturirati njihove javne sheme bez privatizacije. U prosincu 1999., slovenski parlament je izbrisao iz reformskog zakona prijedlog nove sheme obvezatne štednje za sve djelatnike u privatnom sektoru, usvajajući one odredbe koje jačaju financiranje postojeće javne sheme.⁴¹ U Češkoj Republici, izgledi da će troškovi tranzicije biti visoki naveli su sadašnju vladu da odbije planove prethodne vlade za privatizaciju. Mada je još uvijek u procesu odlučivanja o dodatnim javnim reformama, dvije zemlje zajedno sugeriraju drugi model reforme mirovinskog sustava u zemljama Središnje i Istočne Europe koji služi jačanju i restrukturiranju postojećeg javnog sustava.

---

³⁷ U Madarski, sadašnja Fideszova vlada je ukinula tripartitni mirovinski odbor nakon preuzimanja vlasti zbog navoda korupcije, mada nikada nisu pokrenute aktivnosti zbog takovih optužbi. U Litvaniji, vlada je ograničila ovlasti nacionalnog mirovinskog odbora (odnosno oduzela mu autoritet da imenuje ravnatelja sheme) zbog onoga što je smatralo nedostatkom izricitosti u nadziranju sheme. U Slovačkoj Republici, upravljački odbor nacionalne mirovinske sheme je bio relativno neaktivan, dijelom zbog ograničenih ovlasti koje im je dala vlada.

³⁸ Na primjer, ovo predviđanje su dali dužnosnici Svjetske banke pri zagovaranju privatizacije u zemljama Središnje i Istočne Europe: Dužnosnici Banke često pokazuju zemljovid sa zatamnjenim većim dijelom regije u godini 2010. što ukazuje na usvajanje obvezatnog sustava druge razine.

³⁹ Primarno pitanje ove debate je bilo da li su tržišta kapitala u Rumunjskoj dovoljno razvijena da omoguće obvezatnu drugu razinu. Ove su sumnje obnovljene u svibnju 2000. godine, kada je pao najveći investicijski fond Rumunjske. Pod upravom članova bivše Komunističke tajne policije, fond je imao 300.000 ulagaca, i 120 milijuna USD pod svojim ravnateljstvom. Lažno su tvrdili da su depoziti osigurani. Upravljači su povukli svoje investicije prije pada. *Financial Times*, "Rumunjska ljutnja na pad fonda", 31. listopada 2000, str. A-2.

⁴⁰ Tu spadaju: 1) da nema deficita u javnoj mirovinskoj shemi; 2) da deficit u državnom proračunu ne bude veći od jednog procenta bruto nacionalnog proizvoda; 3) dvije godine nacionalnog gospodarstvenog rasta; 4) razvitak bankovnog sustava i nacionalnih financijskih tržišta (nije objašnjeno što se podrazumijeva pod "razvitak"; 5) uspostava sustava individualizirane evidencije doprinosa za mirovinu i pokretanje jedinstvenog sustava naplate; i 6) uzimanje u obzir troškova dragovoljnih štednih shema.

⁴¹ Kao što je već ranije opisano, tu spada povećanje starosne granice za umirovljenje, značajno smanjenje budućih mirovina (25 procenata) i ograničenje indeksacije mirovina koje se isplacuju. Dužnosnici Ministarstva za rad su objasnili ove radnje time što su one dijelom reakcija na protivljenje sindikata, ali i odraz raširenih pogleda u Sloveniji da predložena privatizacija nije sukladna ni tradiciji zemlje, niti mirovinskim shemama zapadne Europe.

III ZAKLJUČAK

Ovi rani oblici ne moraju biti indikator dugorocnih rezultata restrukturiranja mirovinskog sustava, pošto neki od njih mogu nestati vremenom, ili se izmijeniti zbog uvjeta i dešavanja koja još nisu vidljiva. Ipak, oni ukazuju na neka iznenađenja u odnosu na rane projekcije i sugeriraju postojanje potrebe da se ponovno razmotre tvrdnje i predviđanja na njima zasnovani. Koji zaključak se može, ako se može, izvuci u ovoj fazi? Priznajući potrebu za pozornošću, autori nude tri zaključna zapažanja.

Prvo, rano iskustvo daje malo pokazatelja da su radikalne reforme pogodne za politicko i gospodarstveno okruženje u zemljama Središnje i Istocne Europe. U Madarskoj i Poljskoj, visoki troškovi tranzicije koji su potrebni za izgradnju privatne, unaprijed financirane razine mirovina, uz nastavak ispunjavanja obveza isplate mirovina iz kontinualnog (PAYG) sustava povećavaju troškove reforme iznad razine koja bi bila potrebna za restrukturiranje mirovinskog sustava, negdje oko 0.5-1.3 posto bruto nacionalnog proizvoda godišnje. Ako se tome dodaju visoke stope doprinosa koje su već na snazi, ovi troškovi značajno povećavaju teret financiranja mirovina u obje zemlje; i mogu dodatno otežati poštivanje fiskalnih ograničenja koja je postavila Europska unija.⁴² Pored toga, zabrana povećanja doprinosa, koju su uzrokovale već sada visoke stope doprinosa stvara financijsku međuzavisnost između prve i druge razine, omogućavajući financiranje privatnih mirovina oduzimanjem potrebnih prihoda od javnog mirovinskog sustava, i obratno. Oba scenarija nose rizike koji prijete budućoj mirovinskoj sigurnosti djelatnika, mada na različite načine.⁴³ Rastuće razumijevanje ovih opterećenja i rizika našlo je odraza u odlukama nekoliko vlada zemalja Središnje i Istocne Europe da ne poduzmu radikalno restrukturiranje mirovinskog sustava.

U smislu načina investiranja, koncentracija privatne štednje u državnim, nasuprot privatnim, vrijednosnim papirima može biti naj mudrija strategija zemalja Središnje i Istocne Europe, s obzirom na malu veličinu i intenzivnost većine privatnih financijskih tržišta; ali to također znači da će radnici imati ograničen pristup visokim zaradama koje privatne investicije mogu ponuditi, pošto su riskantnije. Bez većih zarada, veliki administrativni troškovi koje imaju privatne firme za upravljanje fondovima će, prema očekivanjima, smanjiti štednju i reducirati adekvatnost budućih mirovina. Model ispravljanja politike na sredini puta koji se može vidjeti u više zemalja Središnje i Istocne Europe se također čini nepodobnim za radikalne reforme, koje iziskuju duži period implementacije. Mada je teško predvidjeti rezultate promjene politickih prioriteta u ovom periodu – npr. poništavanje povećanja prihoda u drugu razinu od strane Fideszove vlade – vjerojatno će se razlikovati od onih koje su se željele postići kada je usvojena radikalna reforma.

Neki promatrači su dali argumente da, unatoc ovim teškoćama, privatizacija ostaje najbolji način restrukturiranja mirovinskog sustava u zemljama Središnje i Istocne Europe, pošto samo radikalna promjena može prevazići otpor od interesa skupina poput udruga umirovljenika ili sindikata. Međutim, dosadašnja iskustva ne potvrđuju ovakve stavove. Kako je već opisano u Dijelu II, mirovinske privilegije su skraćene u Češkoj Republici, Litvaniji i Sloveniji i bez privatizacije, dok se Poljska i dalje bori sa ovim pitanjem uoči usvajanja svog zakona o privatizaciji. Ove tri zemlje su također uspjele u povisivanju dobne granice za odlazak u mirovinu, a Slovenija je usvojila značajan reformski zakon koji će dovesti do toga da će buduću umirovljenici primati citavih 25 procenata manje nego

⁴² Dogovor iz Maastrichta (protokoli na Clanak 109) propisuje da godišnji deficit u proračunu (uključujući socijalnu skrb) obično ne smije biti veći od tri posto GDP-a, a akumulirani dugovi ne smiju biti veći od 60% GDP. Da li će se dug financiranja tranzicije tretirati na isti način kao ostali vladini dugovi je pitanje koje EU tek treba da razmatra.

⁴³ Kako je već objašnjeno, usmjeravanje doprinosa na drugu razinu povećava deficit u javnom mirovinskom sustavu u Poljskoj, dok su u Madarskoj vladini naponi da smanji gubitak prihoda iz javnog mirovinskog sustava uzrokovanog neočekivano visokim uključivanjem u privatne sheme slabe privatnu razinu, predstavljajući prijetnju da će se aktivirati državne garancije razine privatnih mirovina.

sadašnji umirovljenici. Ipak, druge zemlje, poput Slovačke Republike, razmatraju značajne modele privatizacije bez odredbi kojima će se povećati dob umirovljenja, ili riješiti pitanje mirovinskih privilegija. Ovo rano iskustvo daje mješovitu sliku koja ne podupire stav da je privatizacija jedini održiv put restrukturiranja mirovinskog sustava.

Drugo, fokus reforme je do danas bio relativno uzak. Dok je restrukturiranje mirovinskih beneficija jedno od najvažnijih predmeta razmatranja u cijeloj regiji, malo se promjena desilo u invalidskim mirovinama nakon ranih godina tranzicije, kada su standardi olabavljeni da bi se na taj način riješio problem povećane nezaposlenosti. Kao rezultat toga, postoji značajan broj osoba u invalidskoj mirovini koji i dalje imaju neku radnu sposobnost, ali imaju malo mogućnosti ili su malo stimulirani da nađu posao. Isto tako, samo je u ograničenoj mjeri razmatrano pitanje žena -djelatnika u gospodarstvima zemalja Središnje i Istočne Europe, od kojih su mnoge neproporcionalno pogođene povećanjem dobi umirovljenja, eliminacijom elemenata redistribucije u formulama za izračunavanje iznosa beneficija, i, posebno, novim nominalno definiranim formulama doprinosa koje u sebi imaju ugrađenu veću kaznu za vrijeme provedeno van posla na početku karijere. Treće pitanje je rastuće isključenje iz socijalne skrbi zbog širenja neformalne zaposlenosti. Većina dužnosnika koji se bave ovim pitanjima u zemljama Središnje i Istočne Europe priznaju potrebu da iznadu nove načine za identifikaciju neobuhvaćenih djelatnika, i da i na njih prošire skrb, ali trenutno se odvija mali broj pokusa. Akcija po sva tri navedena pitanja se može potaći istraživanjem koje će dokumentirati situaciju i potrebe ciljanih skupina – invalida, žena -djelatnika, i uposlenika u neformalnom sektoru – i koja će identificirati najbolja iskustva iz iste regije, iz Zapadne Europe i iz drugih dijelova svijeta da posluže kao modeli za reformu. Postoji sve veća potreba za obavljanje takvih studija koje će služiti kao katalizator za šire reforme.

I na kraju, činjenica da se restrukturiranje mirovinskog sustava odvija bez socijalnog koncenzusa u mnogim zemljama je povod za ozbiljnu zabrinutost. Neki bi rekli da reforme mogu uspjeti na dugi rok bez prihvatanja od strane ključnih aktera, da se ovo prihvatanje može postići, a da im se ne da uloga u oblikovanju sadržaja reforme, ili da mogu učinkovito učestvovati bez dobrog razumijevanja uloga koje se očekuje da će igrati i pitanja o kojima se vodi rasprava. Ipak, socijalni dijalog se i dalje nameće kao slab ili nedostajući element u planiranju mirovinskih reformi u mnogim zemljama Središnje i Istočne Europe, a mnoge organizacije djelatnika i poslodavaca i dalje traže načine da ostvare utjecaj na mirovinsku politiku sa tek nedovoljnim uspjehom. Obuka je jedna od mjera koju je potrebno provesti u rješavanju ovog problema. Trebalo bi biti tako formulirano da podupre socijalne partnere u formuliranju ciljeva koji odražavaju i dugoročne i trenutne probleme, kao i da razvije konkretne strategije za ostvarivanje ovih ciljeva. Također, trebalo bi dati mogućnost učenja od kolega u regiji i šire koji su postigli uspjeh, analiziranja tehničkih aspekata financiranja mirovina, i prednostima i manama različitih reformskih strategija, i dobivanju empiričkih informacija o ranim učincima reformi ostvarenih u drugim zemljama Središnje i Istočne Europe. Ovakva obuka bi mogla ojačati socijalni dijalog o mirovinskoj reformi, i to u značajnoj mjeri i u cijeloj regiji, i, na taj način, dati svoj doprinos osiguranju da se mirovinske politike koje usvoji vlada mogu uspješno primijeniti i održati.

LITERATURA

Augustinovics, Maria: "Mirovinski sustavi i reforme u zemljama u tranziciji", Economic Survey of Europe, Gospodarstveno povjerenstvo za Europu i Ujedinjene nacije, 1999, tom 3.

Gospodarstvena obavještajna jedinica, *Profili zemalja 2000*, na <http://www.eiu.com/schedule>".

Hagemejer, Krzystof, "Transformacija socijalne skrbi u Središnjoj i Istocnoj Europi" (u nacrtu, 1999), u Katharina Muller, Andreas Ryll, i Hans-Jurgen Wagener, *Transformacija socijalne skrbi: mirovine u Središnjoj i Istocnoj Europi*, Heidelberg: Physica-Verlag, 1999.

Latullippe, D., "Realna dob umirovljenja i trajanje umirovljenja u industrijskim zemljama između 1950 i 1990" *Pitanja socijalne skrbi*, Medunarodni ured za rad, Papir za diskusiju br. 2, Ženeva 1996.

Muller, Katharina, "Deset godina poslije: Reforme mirovinskog sustava u Središnjoj i Istocnoj Europi i bivšem Sovjetskom Savezu", Frankfurtski institut za studije transformacije, Frankfurt (Oder), veljaca 2000.

Palacios, R., M. Rutkowski, i X, Yu, *Reforma mirovinskog sustava u zemljama u tranziciji*, Washington, Svjetska banka, 1999.

Pensions International, izdanja iz 1999 i 2000.

Phare konzensus: *Promjena i izbor u socijalnoj skrbi: iskustvo Središnje i Istocne Europe*, Pantheron: Univerzitet Yorka, 1999

Simonovits, A., "Novi madarski mirovinski sustav i njegovi problemi", u Katharina Muller, Andreas Ryll, i Hans-Jurgen Wagener, *Transformacija socijalne skrbi: mirovine u Središnjoj i Istocnoj Europi*, Heidelberg: Physica-Verlag, 1999.

Administracija socijalne skrbi u SAD, *Programi socijalne skrbi širom svijeta*, 1999.

Dodatak A: Odnos ovisnosti

Starosne skupine: *mladi: ispod 16; stari: iznad 64; vezani za skupinu od 16-64*

Područje, regija ili zemlja	Odnos ovisnosti mladih (procenata)					Odnos ovisnosti starih (procenata)					Ukupni odnos ovisnosti (procenata)				
	1980	2000	2010	2030	2050	1980	2000	2010	2030	2050	1980	2000	2010	2030	2050
Europa	33.9	25.8	22.2	23.1	24.8	18.9	21.7	23.6	36.6	47.5	52.7	47.5	45.8	59.7	72.3
<i>Istocna Europa</i>	33.9	26.4	21.7	21.8	23.8	16.1	18.8	19.4	31.0	44.1	50.0	45.2	41.1	52.8	67.9
<i>Sjeverna Europa</i>	33.2	28.6	25.0	27.4	27.4	22.7	23.9	25.5	38.2	42.7	55.8	52.5	50.5	65.5	70.1
<i>Južna Europa</i>	37.9	23.1	21.1	20.5	24.0	18.0	24.4	27.4	41.6	59.7	55.9	47.5	48.4	62.1	83.7
<i>Zapadna Europa</i>	31.0	25.3	22.6	24.9	25.5	22.4	23.6	16.9	41.6	47.5	53.4	49.0	49.5	66.4	73.0
Albanija	60.8	45.7	36.0	31.7	30.3	8.9	9.5	11.4	20.2	29.8	69.7	55.2	47.4	51.9	60.1
Bjelorusija	34.5	27.6	22.3	22.5	23.5	16.2	20.1	19.7	30.6	41.8	50.7	47.7	42.0	53.1	65.3
Bosna i Hercegovina	40.9	26.4	21.9	22.4	23.7	9.1	13.9	16.9	33.9	45.2	50.0	40.3	38.9	56.3	68.9
Bugarska	33.5	23.9	19.2	18.3	21.7	18.0	23.4	24.1	33.7	52.0	51.5	47.4	43.4	52.0	73.7
Hrvatska	31.4	25.1	23.3	23.6	24.5	17.4	21.7	24.4	35.2	44.3	48.7	46.8	47.7	58.8	68.8
Ceška Republika	37.2	23.7	18.7	18.1	21.9	21.1	19.5	21.9	37.7	60.6	58.3	43.3	40.7	55.8	82.5
Estonija	33.0	25.4	19.0	19.2	22.6	19.0	20.1	21.6	33.8	48.8	52.0	45.5	40.7	53.0	71.4
Madarska	33.9	24.9	20.8	20.5	23.0	20.8	21.5	23.0	31.8	48.2	54.7	46.4	43.8	52.3	71.2
Latvija	30.7	26.0	19.6	21.1	23.6	19.6	21.0	23.4	33.0	44.9	50.3	47.0	43.0	54.0	68.5
Litvanija	36.2	28.5	21.6	22.0	23.3	17.4	19.8	21.8	32.6	45.3	53.6	48.3	43.5	54.6	68.6
Poljska	37.0	28.3	23.1	23.4	26.7	15.4	17.5	17.7	31.8	44.8	52.4	45.8	40.8	55.2	71.5
Republika Moldavija	40.8	34.8	26.8	27.1	27.5	11.8	14.7	14.6	24.3	33.7	52.6	49.5	41.4	51.4	61.2
Rumunjska	42.3	25.7	19.0	17.3	21.5	16.3	19.3	20.3	28.8	53.9	58.6	45.0	39.3	46.2	75.4
Ruska Federacija	31.8	26.2	22.1	22.4	23.6	15.0	18.1	18.1	30.4	41.2	46.8	44.2	40.2	52.8	64.8
Slovačka	41.2	28.6	22.5	21.8	23.3	16.4	16.5	17.0	29.6	46.0	57.6	45.0	39.5	51.4	69.3
Slovenija	35.8	22.7	19.2	19.1	22.8	17.4	19.7	23.0	39.3	57.5	53.2	42.4	42.2	58.4	80.4
BJR Makedonija	44.5	34.3	32.1	27.8	27.0	10.7	15.2	17.6	25.9	34.7	55.1	49.4	49.7	53.7	61.7
Ukrajina	32.1	26.1	21.4	21.4	23.1	17.9	20.8	22.8	32.2	45.3	50.0	46.9	44.2	53.6	68.4
Jugoslavija	36.4	30.0	27.4	26.6	27.2	14.8	19.9	21.2	29.2	37.9	51.3	49.9	48.7	55.9	65.0

Dodatak B: Udio starih u ukupnom stanovništvu

Područje, regija ili zemlja	Stanovništvo preko 60 godina (procent ukupnog stanovništva)					Stanovništvo preko 65 godina (procent ukupnog stanovništva)					Stanovništvo preko 80 godina (procent ukupnog stanovništva)				
	1980	2000	2010	2030	2050	1980	2000	2010	2030	2050	1980	2000	2010	2030	2050
Europa	16.0	20.3	22.0	29.8	34.7	12.3	14.7	16.2	22.9	27.6	2.0	2.9	4.1	5.7	9.1
<i>Istocna Europa</i>	14.1	18.7	19.2	26.4	34.4	10.8	13.0	13.7	20.3	26.3	1.5	2.0	3.1	4.1	6.9
<i>Sjeverna Europa</i>	19.5	20.6	23.4	29.8	31.5	14.5	15.6	16.9	23.1	25.1	2.7	4.0	4.7	6.6	9.2
<i>Južna Europa</i>	15.3	22.0	24.5	33.6	38.9	11.5	16.5	18.4	25.7	32.5	1.8	3.4	5.0	7.0	11.6
<i>Zapadna Europa</i>	18.2	21.5	24.0	32.5	33.9	14.6	15.9	18.0	25.0	27.4	2.8	3.6	4.8	6.8	10.7
Albanija	7.7	9.2	10.8	18.8	24.9	5.2	6.1	7.8	13.3	18.6	0.8	0.9	1.2	2.2	5.1
Bjelorusija	13.7	19.2	18.9	26.0	33.5	10.7	13.6	13.9	20.0	25.3	1.9	2.0	3.2	3.9	6.9
Bosna i Hercegovina	8.0	14.9	17.1	29.0	34.6	6.1	9.9	12.2	21.7	26.8	0.7	1.1	2.2	3.8	8.2
Bugarska	15.7	21.3	23.6	29.2	38.4	11.9	15.9	16.8	22.2	29.9	1.6	2.2	3.6	5.3	7.6
Hrvatska	14.8	20.7	22.6	28.6	33.3	11.7	14.8	16.5	22.2	26.2	1.5	1.9	3.4	5.0	7.5
Ceška Republika	16.8	18.1	22.9	30.9	40.9	13.4	13.6	15.6	24.2	33.2	1.9	2.2	3.6	6.8	9.5
Estonija	16.0	19.6	21.2	28.7	37.9	12.5	13.8	15.4	22.1	28.5	2.1	2.2	3.3	4.8	7.6
Madarska	17.2	19.8	22.1	27.5	35.4	13.4	14.7	16.0	20.9	28.2	2.1	2.5	3.7	5.1	7.2
Latvija	16.5	20.3	21.8	28.1	35.7	13.0	14.3	16.4	21.4	26.6	2.3	2.3	3.6	4.7	7.5
Litvanija	14.3	18.5	20.3	27.7	35.1	11.3	13.3	15.2	21.1	26.9	2.0	2.3	3.5	4.9	8.3
Poljska	13.2	16.4	18.3	26.0	33.4	10.1	12.0	12.6	20.5	26.1	1.5	1.9	3.0	4.5	6.8
Republika Moldavija	10.8	14.2	14.6	20.9	28.5	7.7	9.8	10.3	16.1	20.9	1.0	1.3	2.1	2.8	5.0
Rumunjska	13.3	18.8	20.0	28.1	40.0	10.3	13.3	14.6	19.7	30.7	1.3	1.7	2.9	4.2	8.0
Ruska Federacija	13.5	18.5	18.2	25.8	33.4	10.2	12.5	12.9	19.9	25.0	1.4	1.9	3.0	3.7	6.6
Slovačka	13.4	15.4	17.5	25.6	34.7	10.4	11.4	12.2	19.5	27.2	1.5	1.8	2.8	4.1	7.0
Slovenija	14.2	19.1	22.2	32.3	39.4	11.4	13.8	16.2	24.8	31.9	1.6	2.2	3.6	5.6	9.9
BJR Makedonija	9.2	14.6	16.4	22.6	27.7	6.9	10.1	11.7	16.9	21.5	0.8	1.2	2.1	3.4	5.8
Ukrajina	15.5	21.0	21.2	27.2	35.1	11.9	14.1	15.8	20.9	26.9	1.7	2.3	3.6	4.5	7.3
Jugoslavija	12.5	18.6	19.8	24.7	29.6	9.8	13.3	14.3	18.7	23.0	1.3	1.4	2.8	4.0	6.1